

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

***Hadis Şerh Literatürü I* (ed. Mustafa Macit Karagözoğlu). İstanbul: İFAV, 2020, 440 sayfa.**

Büşra ÇETİN*

Türkiye'deki hadis araştırmaları içerisinde şerh literatürüne dair kapsamlı çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Mevcut çalışmaların geneli belirli bir şerhe yoğunlaşsa da bazıları ilgili literatürü kapsamlı bir şekilde inceleme iddiasındadır. Ancak bu araştırmalar dar bir perspektifle kaleme alınmış olup şerh literatürünün dinamikliğini, sürekliliğini ve gelenek içerisindeki konumunu yansıtmamaktadır. Nitekim mevcut literatürün ilklerinden sayılabilecek *Hicri İlk Dört Asırda Hadis Şerhçiliği*¹ isimli doktora tezi hadis şerhçiliğini büyük oranda garib kelime ve lafızların açıklanmasından ibaret bir faaliyet olarak sunar. Zişan Türcan şerh geleneğini ana eğilimler üzerinden inceleyen ve literatürdeki dönüşümü kovalayan *Hadis Şerh Geleneği Doğuşu, Gelişimi ve Dönüşümü*² adlı araştırmasında ise fıkıh eksenli bir okuma yaparak şerh geleneğinin oluşmasındaki temel saikin öncelikle Ehl-i re'y-Ehl-i hadis gerilimi, daha sonraki süreçte ise mezhebî bağlılık olduğunu vurgular. Araştırmanın adından hareketle hadis şerh geleneğinin doğuş, gelişim ve dönüşüm serencamını ortaya koyması beklenirken eser daha çok "Hadis şerhlerinin muhtevası ve metotları nedir?" sorusuna yoğunlaşır.³ Klasik dönemden günümüze yaklaşıldığında aradaki süreyi kapsayan araştırmaların makale düzeyinde çalışıldığı dikkat çeker. Mezkûr araştırmalardan biri olan Türcan'ın "Osmanlı Dönemi Hadis Şerhlerinin Şerh Literatürü İçindeki Yeri" adlı makalesi⁴ Osmanlı hadis şerhçiliğinin özgün yanlarını ortaya koymaktan ziyade ele alınan eserlerin klasik literatürle uyumuna değinir. Erdiñç Ahatlı'nın Cumhuriyet dönemine dair makalesi ise birtakım tahliller içeren bir bibliyografya çalışması mahiyetindedir.⁵ Hadis şerh araştırmalarının mevcut seyri dikkate alındığında Mustafa Macit Karagözoğlu'nun editörlüğünü yaptığı *Hadis Şerh Literatürü I* in önemi ortaya çıkmaktadır.

Kitabın ana bölümlerinin şerhe konu olan hadis eserine göre belirlendiği çalışmada Giriş bölümü Mustafa Macit Karagözoğlu, "Muvatta Üzerine Yazılmış Şerhler" Halit Özkan,

* Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, busra.cetin@erdogan.edu.tr
Orcid No: 0000-0002-3246-8201

1 Mustafa Canlı, Erciyes Üniversitesi SBE, 1998.

2 Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

3 Kitaba dayanak teşkil eden tez çalışmasının başlığı (*Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*) eserin muhtevasıyla daha uyumludur.

4 *TALİD*, 2013, XI, sy. 21, s. 143-64.

5 "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", *TALİD*, 2013, XI, sy. 21, s. 201-70.

“Buhârî'nin *el-Câmi'ûs-sahîh*'i Üzerine Yazılmış Şerhler” Halit Özkan, Macit Karagözoğlu ve Muhammed Enes Topgöl, “Müslim'in *el-Müsnedü's-sahîh*'i Üzerine Yazılmış Şerhler” bölümü ise Macit Karagözoğlu tarafından kaleme alınmıştır. Eserin hacminin belli bir yekûna ulaşması ve telif sürecinin uzun sürmesi gibi sebeplerle diğer hadis kitaplarının şerhleri ikinci cilde bırakılmıştır (s. 14). Bölümlerin muhtevasının belirlenmesinde şerh faaliyetine en fazla konu olan isnâdlı rivayet eserlerine odaklanılarak, derleme karakteri arz eden kitapların kapsam dışı bırakıldığı belirtilmiştir (s. 12). Bununla birlikte rivayet eserine dair incelenecek şerhlerin belirlenmesinde eserin günümüze baştan sona tam metin hâlinde ulaşıp matbu ve erişilebilir olması, literatürdeki etkisi, ulema tarafından tercih edilirlilik düzeyi, hadis eserinin belli bir yönüne odaklanmaması kriterlerinin gözetildiği ifade edilir (s. 13).

Giriş bölümü Karagözoğlu'nun daha önce kaleme aldığı “Commentaries” adlı makalesinin gözden geçirilerek, birtakım ilavelerle tercümesidir.⁶ “Hadis Şerhlerine Panoramik Bir Bakış” başlığını taşıyan Giriş'te bir nevi araştırmannın planı çizilmiş olup şerh literatürü geniş bir soru skalası üzerinden ele alınır. Hadis şerhlerine dair müstakil incelemelerin yer aldığı diğer bölümlerin kurgusunda büyük oranda Giriş'te yer verilen sorular gözetilerek bölümler arası tutarlılık sağlanmıştır.

Çalışma yöntemi ve ele aldığı tarihsel süreç bakımından dikkat çekici olan araştırmannın alana getirdiği önemli katkılardan biri mezkûr şerhleri tarihsel devamlılık çerçevesinde inceleyerek ilgili literatürün sürekliliğini ve dönüşümünü büyük oranda yansıtabilmiş olmasıdır. Özellikle her üç ana bölümün başında yer alan giriş bölümleri ilgili hadis kitabının telif konu olan faaliyetlerini bütüncül olarak ortaya koyması açısından önemlidir. Yöntem olarak şerhlere dair yapılan incelemelerde müellifin hayat serüveninin eserlerine etki eden yönlerinin ön plana çıkartılması, mukaddime ve muhatap kitlesinin analiz edilmeye çalışılması yazarların söz konusu eserleri kendi bağlamları içerisinde incelemeye önem verdiklerini gösterir.

Eserle ilgili değinilmesi gereken diğer bir husus daha önce ana hatlarıyla verilen hadis şerhi araştırmalarındaki bakış açısını genişleterek şerh literatürünü tek başına kronoloji, mezhep ya da coğrafya vb. unsurlarla sınırlamayıp tüm bu hususları belli oranda bir araya getirmesi ve toplumsal aktörlerle irtibatlandırmasıdır. Ayrıca önceki araştırmalarda gündemde olmayan bazı noktalar da vurgulanmıştır. Nitekim Giriş'te dikkat çekilen ve diğer bölümlerde takip edilen bir tavır olarak şerh yazarlığı salt kişisel bir faaliyet gibi görülmemiş, öğrencilerin de telif sürecinde aktif olarak rol aldıklarının altı çizilmiştir. Eserde gündeme getirilen diğer yeni bir inceleme sorusu şârih-patronaj ilişkisidir. Bu çerçevede şerhin ulemayı himaye gücüne sahip siyasi elitlerle bağlantı kurmasında ne derece etkili olduğu, şârihin sosyal ve kurumsal çevresinin eserlerindeki tesiri ele alınmıştır. Şârihlerin kitap rivayetinde oynadığı rol, öncelikle rivayet sürecinin içerisinde bulunup bizzat kitapları

6 “Commentaries”, *The Wiley Blackwell Concise Companion to the Hadith* (ed. Daniel Brown), West Sussex: Wiley Blackwell, 2020, s. 159-85.

nakletmeleri, ardından hadis kitaplarının meşhur olmayan nüshalarına yaptıkları atıflar ve maruf nüshalarla yaptıkları kıyaslamalar sayesinde metinlerin tarihsel süreçlerine ve günümüzdeki incelemelerine katkı sunmalarının ifade edilmesi de kitapta yer alan özgün vurgulardandır (s. 38).

Çalışmayla ilgili birtakım eksiklik ve önerilere dikkat çekmek yerinde olacaktır. Araştırmının üç yazar tarafından kaleme alınması doğal olarak bölümler arasındaki üslup farklılıklarını da beraberinde getirir. Önsözde bu problemin çeşitli şekillerde giderilmeye çalışıldığı söylense de özellikle üç yazar tarafından kaleme alınan Buhârî şerhleri bölümünde üslup farklılıkları kendini hissettirir. Eserdeki bölümlerin birbiriyle irtibatı genel olarak sağlanmışsa da daha kuvvetli bağlantı ve iç atıfların yapılabileceği bazı noktalara dikkat çekilebilir. Nitekim çalışmanın farklı yerlerinde anılan şerhlerin muhatap kitesini netleştiren bilgiler (s. 36, 63, 88, 101, 118, 197) Giriş'te muhatap kitle (s. 42) bağlamında zikredilmez. Diğer bir örnekte *Fethu'l-Bârî* incelenirken İbn Hacer'in (ö. 852/1449) İbn Battâl'a (ö. 449/1057) atıf yapma sebeplerinin arasında ulemanın icma ettiği meseleler hakkında önemli bir kaynak olmasından bahsedilir ancak bizzat İbn Battâl'ın şerhinin incelendiği bölümde eserin bu özelliğine değinilmez (s. 240).

Eserde kullanılan başlıklar tutarlı ve muhtevayla uyumlu ise de genel üslubun dışına çıkan yerler vardır. Özellikle bazı şerhler incelenirken verilen "Telif Ortamı" başlığı altında yer alan malumat yeterince doyurucu değildir (s. 101, 116, 142, 153). Eserin tümünde "Telif Ortamı, Amacı, Mukaddimesi" şeklinde başlıklandırma kullanılırken *Fethu'l-Bârî*'nin incelendiği kısımda "Telif Süreci" müstakil bir başlık olarak verilmiş ve ardından "Mukaddimesi, Şekil ve Muhteva Özellikleri" başlığı açılmıştır. Bu istisnanın *Fethu'l-Bârî*'nin özelliğine binaen yapılma ihtimali akla gelse de en azından belirtilmesi beklenmektedir.

Araştırmının literatüre katkı sağlayan yönlerinden biri okuyuculara teorik bilgi vermesinin yanında pratikte de şerhlerin nasıl kullanılacağına dair bir çerçeve çizmesidir. Bu doğrultuda özellikle şerhlerin neşirlerine dair verilen bilgiler önem arz eder. Ancak neşir bilgileri her şerhte aynı düzeyde olmayıp bazı (şerhlerde) neşirlerin tercih edilme ya da edilmeme sebeplerine dair bilgiler bulunurken bazı şerhlerde bu soru cevaplanmaz. Ayrıca Birinci ve İkinci Bölüm'de neşirlere atıf yapma düzeni de (yayınevi, basım yeri vb.) farklıdır. Metnin analiz boyutunun arttırılması adına bazı soruların gündeme taşınması yerinde olabilir. Örneğin Giriş bölümünde şerhlerin donukluk ve bağnazlıkla ilişkilendirilmesi eleştirilmiş, ancak bu tartışma araştırmanın ana kısımlarına taşınmamıştır (s. 19). Ele alınan şerhlerin kaynaklarına dair yapılan araştırma özgünlük meselesi hakkında zımnen fikir verse de önemine binaen mezkûr tartışma müstakil olarak incelenebilirdi. Araştırmının kaynak kullanımı yerli olmakla birlikte elektronik kaynakların erişim tarihleri güncellenmelidir (s. 313). Ayrıca incelenen şerhler üzerine yapılan çalışmalardan bir kısmı öne çıkarılarak ileri okuma listesi oluşturulabilir. Eserde yer alan "kavlühü üslubu", "memzûc şerh", "taktî" gibi kavramlar hakkında kısa açıklamalara yer verilebilir yahut ilgili kaynaklara yönlendirme yapılabilir.

Eserde genel yazım tutarlılığını bozan birtakım kullanımlara rastlanır. Nitekim araştırmanın genelinde yüzyıllar Roma rakamları ile belirtilirken *Muvatta* şerhleri bölümünde “hicri sekizinci yüzyıl” şeklinde yazıyla ifade edilmiştir (s. 61). “en-Nifer” ve “en-Neyfer” (s. 335), “Zaidan” ve “Zeidan” (s. 114) gibi bazı şahıs isimleri standart değildir. Doğru kullanımı Ümmü Zer‘ olan isim ise “Ümmü Zer” olarak yazılmıştır (s. 336). Eserde vefat tarihleri genelde dikkatli kaydedilmişse de Bûnî (s. 57), Tirmizî (s. 25) ve Nesâî'nin (s. 25) vefat tarihleri ilk geçtikleri yerde verilmemiştir. İbnü'n-Ni'me olarak bilinen Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Halef'e adı yerine meşhur nisbesiyle atf yapmak daha doğru olabilir (s. 25). Son olarak Vellevî'ye (ö. 2020) ait şerhler zikredilirken tam ya da nakıs ayrımı yapılmamış mezkûr şerhlerinin hepsinin tam olduğu anlayışına sebep olunmuştur (s. 26).

Sonuç olarak çalışmanın gerek hadis şerhlerinin sürekliliğini ve dinamikliğini göstermesi gerekse gündeme getirdiği yeni soru ve araştırma alanları açısından şerh araştırmaları literatürüne önemli katkılar vereceği açıktır.